

Abdulla Şaiqi öləncən yandıran dərd

Onun vətənpərvər ziyalı, həm də hərbiçi olan qardaşı Yusif Talibzadə sovet quruluşuna qarşı döyüşlərdə həlak olmuşdu...

Qarşımda Abdulla Şaiqin 1961-ci ildə çap etdiyi "Xatirələr" kitabı var. Bir neçə dəfə gözəndirirdim kitabı bu dəfə az qala bir nəfəsə oxudum və çox təəccüb hissi keçirdim. Bütün ailəsi, qohumları, dostları, hətta qonum-qonşuları barəsində müfəssəl məlumat verən Abdulla Şaiq, qəhrəmanlığı haqqında sayısız-hesabsız şeirlər, məqalələr yazılan general qardaşı Yusif Talibzadə haqqında niyə susub? Bəlkə ögey-doğmalığ söhbəti var? Yox! Bəlkə qardaşı Abdulla Şaiqin adına-sanına layiq birisi olmayıb? Yox! Əksinə, Yusif Talibzadə dövrünün tanınmış qələm adamı, savadlı pedaqoq, görkəmli axund, nizam-intizamlı hərbiçisi kimi milləti, vətəni uğrunda canından keçən bir ziyalı olub. Bəs onda Abdulla Şaiq niyə general qardaşını "hamıdan gizlətib?"

Bütün bu müəmmal sualları cavablandırmaq üçün bir daha arxiv materiallarını, dövrü mətbuatın səhifələrini gözəndirirdim. Bəlli oldu ki, 20-ci yüzilliyin əvvəllərində ədəbi mühitdə, ictimai həyatda Yusif Axund Talibzadə və Yusif Ziya Talibzadə kimi tanınan Yusif Mustafa oğlu Talibzadə görkəmli yazıçı, şair, realist ədəbi məktəbinin (A.Şaiq sovet dövrünə kimi həm də romantik ədəbi məktəbin nümayəndəsi idi) tanınmış nümayəndəsi olub.

Ailənin ilk övladı olan Yusif 1877-ci ildə Tiflisdə anadan olub. Atası axund Mustafa əslən Borçalı mahalından olsa da, "Tiflis camaatı onu çox sevirdi. Hamı ona "Axund əmi" deyər hörmətlə müraciət edərdi. Ən yaxın dostları Mirzə Fətəli Axundzadə və şeyxülislam Molla Əhməd Səlyani idi". Axund Mustafa həm Tiflis qazısının müavini vəzifəsini icra edib, həm də o zaman "Tiflisdə, Zaqaqzəyə canişininin göstərişi ilə şeyxülislamın və müftinin nəzarəti altında açılan altı sinifli məktəbdə ərəb, fars dillərini və şəriət dərslərini tədris edib".

Oğlu Yusif də ilk təhsilini atasının işlədiyi məktəbdə alıb. Sonra isə anası Mehri ilə Xorasana gedib və orada dini təhsil alıb. Bu haqda Abdulla Şaiq yazırdı: "Anam Mehri xanım yaman mövhumatçı idi. O, bir gün atama bildirir ki, Xorasana gedib İmam Rzanın qəbrini ziyarət etmək istəyir. Atam qəti surətdə rədd etsə də, sonradan ananın göz yaşlarına yazığı gəlib, izn verir. Bu zaman böyük qardaşım Yusif beşinci sinfin, mən isə üçüncü sinfin imtahanlarına hazırlarırdıq" (Qeyd edim ki, Abdulla Şaiq yalnız bir-iki dəfə burada qardaşı Yusifin adını çəkir). Müəllif daha sonra Xorasanda qalıb oxuduqları məktəbdən bəhs

edir, buradakı məktəblərin onların üreyincə olmadığını qeyd edirdi: "Hacı əmi bizi və oğlanlarımızı Yusif Ziyanın məktəbinə qoydu. Mirzə Yusif yaxşı bir ədəbiyyat müəllimi idi. Şairliyi də var idi. Təxəllüsü də Ziya idi".

Elə Abdulla Şaiqin qardaşı Yusif də sonradan "Ziya" təxəllüsünü müəlliminin şərəfinə götürərək məqalələrini "Yusif Ziya Talibzadə" imzası ilə yazıb.

1900-cü ilin əvvəllərində Yusifgil Xorasandan Tiflisə, sonra isə Bakıya gəlirlər. Yusif 1901-ci ildə Bakıda "Rus-tatar" məktəbinə şəriət müəllimi təyin edilir. Ərəb, fars, rus dillərini yaxşı bilən və şəhərin mədəni həyatında yaxından iştirak edən, ciddi, nizam-intizamlı, səliqəli geyimli bu gənc Hacı Zeynalabdin Tağıyevin və Nəriman Nərimanovun diqqətini

çəlb edir. Tezliklə onların arasında dostluq münasibəti yaranır. Artıq bu zaman Bakıda Axund Yusif Talibzadə kimi tanınan gənc yazar 1903-cü ildə "Hədiyyəyi-nisvan" və "Sərvət və səxavəti ilə məşhur cənab H.Z.Tağıyevin tərcümeyi-əhvalı" adlı kitablarını çap etdirir. Sonra isə N.Nərimanovun "Nadir Şah" əsərini farscaya tərcümə edir.

1906-cı ildə o, "Yusif Ziya Talibzadə" imzası ilə dövrü mətbuatda, xüsusən də "İrşad" qəzetində və "Füyuzat" jurnalında çap olunmağa başlayır. Həmçinin 1906-1907-ci illər də "İrşad"ın müxbiri kimi tez-tez Türkiyədə olan Yusif Ziya "Türkiyə məktubları" başlığı altında oxucularının görüşünə gəlir.

Axund Yusif Talibzadənin "Füyuzat"da ilk çıxışı 12 yanvar 1907-ci il tarixli 10-cu sayda təsadüf edir. Bunlar "Niq" və "Həccə dair" sərlövhəli məqalələrdir. Hər iki məqalə İslam dininə həsr edilmiş. İslam tarixini, onun inkişafını dürüst və yaxşı bilən müəllifin şəriətə, Quran ehkamlarına aid çoxlu məqalələri var. Hətta bu mövzuda onun "On kitab"ı və "Əmir Xəlid ibn Vəlid" adlı pyesi çap edilmiş.

1907-ci ildə A.Y.Talibzadə H.Z.Tağıyevin xahişilə yenidən Türkiyəyə getməli olur. Bu səfərin səbəbi Türkiyə sultanı Əbdülhəmidin taxta çıxmasının 32-ci ildönümü münasibətilə "Füyuzat" məcmuəsinin imtiyaz sahibi H.Z.Tağıyevin göstərişilə Məhəmməd Kərim Ağanın azəri türkcəsinə tərcümə etdiyi "Quran"ı altın cildlə cildləyərək, Talibzadə ilə sultana hədiyyə göndərməsi idi. Hökmdar hədiyyəni alarkən ona deyir: "Bir şey anlamıram. Hacı Zeynalabdin bəy məcmuəsində mənə həcv edir, sonra da hədiyyə yollar".

Türkiyədən Bakıya döndən Axund Yusif Talibzadə sultanın bu sözlərini Hacıya Zeynalabdinə çatdırır. Bununla da "Füyuzat" bağlanır.

"Füyuzat" bağlandıqdan sonra A.Y.Talibzadə üz tutur "Yeni Füyuzat"a. Bu jurnalda onun ilk publisistik məqaləsi "Bəqayir-ruh" adlanır. İlk sayda çap olunan bu məqalədə də "Vətən və xalqın taleyi, tərəqqiyə çağırış amalı aparıcıdır". Publisist jurnalın 1910-cu ildə 9 və 10-cu saylarında dərs edilmiş silsilə məqalələrində cəmiyyətdə, ictimai həyatda qadınların mövqeyi, fəaliyyəti, təlim-təhsili əsas mövzu kimi verilib.

A.Y.Talibzadə o zaman Bakıda baş verən əksər ictimai, siyasi, mədəni hadisələrdə yaxından iştirak edib. M.Ə.Rəsulzadənin əmisi oğlu Məmməd Əli Rəsulzadənin xatirələrinə əsasən, 1911-ci ildə "Müsavət" partiyasının yaradılması üçün aparılan işlərdə Axund Yusif Talibzadə yaxından köməklik göstərir və üzv yazılır.

O, 1912-ci ildə ömrü-gün yoldaşı Cənnet xanım və oğlu Tələtlə birlikdə yenidən Türkiyəyə gedir. Bu dəfə onun əsas məqsədi mükəmməl hərbi təhsil almaq idi. Təhsilini başa vuran A.Y.Talibzadə Birinci Dünya müharibəsində türk ordusu sıralarında ruslara və ermənilərə qarşı igidliklə vuruşur. Sonra isə o, türk ordusu sıralarında Bakıya gələrək 1918-ci il 15 sentyabr - Bakının qurtuluşu döyüşlərində qəhrəmanlıqla vuruşub.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qələbəsindən ruhlanan döyüşçü həmin illərdə "Azərbaycan" və "İstiqlal" qəzetləri ilə yaxından əməkdaşlıq edib, milli ruhda şeirlər yazıb. AXC dövründə "Daxili Qoşunların yaranma tarixi də onun adı ilə baxılır".

A.Y.Talibzadə "Qızıl Ordunun Azərbaycanı istilasından sonra həbs ediləndə, N.Nəri-

Gərenfil Dünyamin qızı
Əməkdar jurnalist

manovun zamanətilə azad olunaraq Naxçıvana hərbi komissar təyin edilmiş. 1921-ci ilin son aylarından 1922-ci ilin axırlarına kimi burada general rütbəsində hərbi komissar vəzifəsində işləyib. Lakin erməni daşnaklarının Naxçıvan torpaqlarına qarşı iddialarına tərəfdar münasibət bəsləyən Sovet hökumətinin siyasətinə etiraz etrəz edərək, Bakıya qayıdıb N.Nərimanovla görüşür və "mövcud siyasi quruluşa qarşı olduğunu açıq-aydın bəyan edir. Bolşeviklərin ideoloji təbliğatı arxasında gizlənmə, xalqımıza qarşı bəd, qərəzli münasibətlərinə etirazını bildirir". Bu hadisədən sonra N.Nərimanovun "köməkçiyi" ilə A.Y.Talibzadə "xüsusi buraxılış vəsiqəsi alaraq ölkəni tərk edib, ailəsilə birlikdə Türkiyəyə yola düşür".

Beləliklə, Axund Yusif Talibzadənin mühacir həyatı başlayır. O, Türkiyədə qırmızı rus ordusuna qarşı vuruşmada iştirak edərək Basmaçılar hərəkatına qoşulur. Burada hərəkatın başçısı Ənvər paşanın müavini kimi əksər döyüşlərdə iştirak edən A.Y.Talibzadə 1923-cü il mayın 18-də Amu-Dərya çayının sahilindəki döyüşlərin birində bərk yaralana-raq, "Azərbaycan" deyər əbədi olaraq gözlerini yumur.

Hadisədən bir neçə ay sonra onun döyüş yoldaşlarından biri gizləncə Bakıya gəlir və Abdulla Şaiqlə görüşür. Yusifin qana bulaşmış köynəyini və hər an yanında gəzdirdiyi cib Quranını ona verir.

Bu Quran hal-hazırda Abdulla Şaiqin ev muzeyində saxlanılır. Qanlı köynək isə sovetlərin qorxusundan elə Abdulla Şaiqin özü tərəfindən "qeybə çəkilir".

Yazını tamamlarkən 1980-ci illərin sonunda Qulam Məmmədlinin görüşlərimizin birində dediği sözləri xatırladım: "Sovetlər Abdulla Şaiqə çəkmə bilməyəcəyi qardaş dağı verdi. Bu dərdə Şaiq öləncən icində yandı, acıb-ağarda da bilmədi".